

MASEREEL MAGYARORSZÁGON AZ ELLENFORRADALMI NEGYEDSZÁZADBAN (1919—1944)

LENGYEL BÉLA

„A művész helye azoknak az első soraiban van, akik egy új rendszerért harcolnak, mely kiereszti az ember ember által való kiszákmányolását és a háborúkat. De a művész nem feledkezhet meg arról, hogy ehhez az új világhoz méltó, nagy művészethez csak úgy juthat el, ha a kifejező eszközök szépségére támaszkodik és alkotó tevékenysége csak e mellett a feltétel mellett válhat a felindulásnak azzá a motorjává, amely meg tudja rendíteni az emberek lelkét.”¹

Így vall a művészetről Frans Masereel, akit Stefan Zweig korunk Balzacjának nevezett², akinek fametszeteiből, — ha minden könyv, emlékmű, fénykép és tudósítás elpusztulna — rekonstruálni lehetne egész jelenlegi világunkat³. Művészetének méltatói közt találjuk Romain Rolland-t, Thomas Mannt és Lunacsarszkijt is.

Ha pontosan le lehetne mérni azokat a folyamatokat, amelyek során egy-egy művészi alkotás társadalomformáló erővé válik, egészen bizonyos, hogy — Gorkij *Anyja* c. munkájához hasonlóan — a legelső helyek egyikét foglalná el az *Egy ember szenvedése* c. fametszetes „képregény”, egy forradalmár élete és halála 25 képben, ez az „optimista tragédia”, mely 1918-ban jelent meg Genfben, bejárta az egész világot s melynek változatlanul frissen ható lapjaival ma is minduntalan találkozunk a világ haladó folyóirataiban.

Masereel sokoldalú művész, kitűnő rajzoló és festő, de a művészettörténet legjobbjai közé fametszetei — képregényei és önálló nagy lapjai — emelik. Művészetének világa — forradalmian új esztétikai szemlélete és kifejezésmódja — rokon Majakovszkij és Brecht világával⁴. A XX. századi ember gondolkodását, érzéseit és törekvéseit, a legfontosabb társadalmi folyamatokat, a kapitalizmus válságát és a szocialista társadalom születését egyetlen képzőművész sem ábrázolta hasonló mélyen, sokrétűen és átfogó erővel. Művészte állandó feszültséggel terhes, dinamikus, aktivitással teli: nem lehet közömbösen szembeállni vele. A masereeli harag és hit, szatíra és forradalmi pátosz erejével elevenülnek meg előttünk az ember szenvedése, megaláztatása, a szenvedését okozó erők, az ember legyőzhetetlen törekvése a „nap” felé, a proletariátus harca a szabadságért és emberi méltóságért. Egy művész sem él jobban a mában, az emberek között. Tömegjelenetei azért olyan ellenállhatatlanul meggyőzőek, mert — ha a közös akarat szinte egyformává is teszi az arcokat, testeiket — a művész — akárcsak Gorkij vagy József Attila — atomjaiban, az egyéni sorsokban éli át a felkelt tömeg fájdalmát, elszántságát. De Masereel nem kevésbé nagy az intim világában is, az egyéni lélek titkainak, alig észlelhető rezdüléseinek ábrázolásában. Ki tudná meg-

¹ René Arcos: Frans Masereel. Internationale Literatur, 1935. 8. sz. 93. l.

² Stefan Zweig: Zum Werk Frans Masereels. L.: Frans Masereel. Mit Beiträgen von Stefan Zweig, Pierre Vorms, Gerhard Pommeranz-Liedtke . . . Dresden, 1959. Verlag der Kunst. 7. l.

³ L.: Pierre Vorms: Wesen und Erscheinung des Holzschnittes von Frans Masereel. L.: uo. 64. l.

⁴ I. Sapego: Die Bildsprache der Graphik Masereels. Kunst und Literatur (Sowjetwissenschaft), 1962. 1. sz. 88. l.

rendítőbben kifejezni egy elhagyott gyermek mérhetetlen bánatát, egy csalódott nő fájdalmát? Ki tud harsányabban ujjongani a természet szépségein, ki érti meg jobban a nagyváros körengetegeiből kiszabadult tenger- és napimádó ember boldogságát? Akármilyen témát ragad meg, korunk nagy filozófus művésze ő, megrendít és eszméltet; nagy nevelő, akinek művei emelkedettségükkel és roppant érzelmi tartalmukkal túlmutatnak önmagukon és felszólítanak: változtasd meg életed!

Masereel művészetének hatása mindenekelőtt az ember és a mű egységében gyökerezik. Ez az érzékeny lélek, amely oly fogékony az emberi szenvedés iránt, félelem nélkül nevezni nevén az embertelenséget s megvan az a képessége, hogy témáinak abszolút világos formát adjon, melyet mindenki megért, aki látni és érezni tud. A közvetlenül kifejezett gondolatnak tökéletesen megfelel a szemléletes, lapidáris forma. Valóban, a nép művésze; a nép megtalálta benne „*legérthetőbb és legértelmesebb magyarázóját*”⁵.

Képregényeiben és egyes lapjain felvonul a kor valamennyi típusa, — ki ismerné jobban a tőkés kizsákmányolás gépezetének mozgókat és a kizsákmányoltak világát? Alakjai és az ábrázolt történetek jelképszerűen sűrítettek, a lényegre szorítkoznak, mégis mindig konkrétak, elevenek, a sematizmustól mentesek, aminek legfőbb biztosítéka az egész masereeli életmű alanyi átfűtöttsége. Kevés művész forrott így össze műveivel. Joggal idézi — önmagára vonatkoztatva — Walt Whitman szavait: „*Látjátok, én nem adok sem prédikációkat, sem egy kis alamizsnát. Ha adok, magamat adom.*” Miközben a kor legáltalánosabb kérdéseit ragadja meg, saját szenvedéseiről, örömeiről, vágyairól, lázadásáról vall. Híres képregényeinek hőisében még a művész arcvonásai is felismerhetők.

Ábrázolásainak különleges vonzóerőt ad az a mód, ahogy a fametszés régi mestereinek hagyományai továbbélnék ebben a teljesen mai mondanivalójú képvilágban; ahogy a művész felfogásában a flamand népi szemlélet tökéletes összhangban olvad össze a rollandi értelemben vett európai polgár, a szocialista forradalmár szemléletével. Kifejezőeszközei rendkívül egyszerűek, tömörek, hallatlan gondolati és érzelmi gazdagságot tolmácsolnak. Az új világgal terhes, vajdúdó világnak adekvát kifejezése ez a szinte anyaméhből kiszakadt technika: a „mivesség” hiánya a legmagasabb vezérlő intellektus és a legnagyobb technikai tudás mellett. Semmi számítás, semmi hatáskeresés. A fekete-fehér újszerűen alkalmazott kontrasztja itt nyeri először a harc értelmét, a proletariátus osztályharcáét, amely az emberiség teljes felszabadítását tűzte ki céljául.

A fametszet masereeli megújulása, a fekete-fehér felületek drámai harca a proletárforradalmi tömegek előretörése következtében ment végbe; éppúgy, mint Gorkij műveiben a sötétség és a fény harca, a sivár, nyomorult élet képe és az elnyomott ember küzdelme szabadságáért, a jövő meg-megvillanó fényei. A zord valóság józan szemléletének és a forradalmi romantikának egysége itt is, ott is ugyanazoknak a társadalmi folyamatoknak hatására jött létre. A fametszet a maga élesen elkülönülő felületeivel, kontrasztjaival különösen kedvező lehetőséget nyújtott a társadalmi összecsapások ábrázolására.

Aligha lehet túlbecsülni azt a hatást, melyet a masereeli életmű csaknem félszázada kifejt a művészet barátainak millióira és a világ haladó művészeire. Nem reklámlármától körülharsogva hat, hanem zajtalanul, de ellenállhatatlanul. Hatása nem halványul, mert a ma is fáradhatatlanul alkotó művész új képanyagot teremtett, amely tökéletesen kifejezi társadalmunk életének új formáit, új ritmusát, korunk forradalmi jellegét. Masereel ma is a társadalmi igazság, az emberiség, a béketörekvések nagy kifejezője.

⁵ René Arcos: id. cikk. Uo.

Masereel neve meglepően korán felbukkan a magyar sajtóban. Kun Mihály a *Magyar Grafika* 1922-ik évfolyamában beszámol egy müncheni kiállításról s különösen értékesnek találja Masereel illusztrációit, melyeket Vermeylen *Der ewige Jude* c. könyvéhez készített.⁶

Egyes művészek, kritikusok — főképp azok, akik Németországban, Ausztriában megfordultak, vagy több-kevesebb időt dolgoztak — már az 1920-as évek első felében megismerkedhettek Masereel művészetével, amely Magyarországon csak 1926—27-ben lépett be a köztudatba. Ekkor jutottak el — németországi kiadásokban — képregényei; a könyvecskéket elsősorban a Mentor-könyvkereskedésben lehetett megvásárolni — a baloldali értelmiség találkozóhelyén —, ahol az idegen nyelveken megjelent forradalmi irodalmat árúsították.⁷ A kis kötetek egycsapásra osztatlan lelkesedést keltettek. Hogy a Masereel-könyvek behozatala és terjesztése mennyire a forradalmi mozgalom ügye volt, bizonyítja a 100% folyóirat bűnügyi irataiban szereplő feljegyzés is⁸.

Masereel művészetéről kitűnő összefoglaló képet ad Hevesy Iván a *Nyugat*-ban. Találón jellemzi háborúellenes politikai rajzait s jól látja, milyen fordulatot jelentenek „a modern grafikai művészetnek legszebb és legteljesebb alkotásai, amelyeket legragyogóbb értékeiben az Európa-szerte óriási népszerűséggel elterjedt sorozat, a 'Passion' reprezentál”. Masereel „valami olyasmit ad a síkművészet nyelvén, ami eddig kivülesett annak hatáslehetőségein . . . nem hibrid és heterogén művészi elemeket, grafikát és irodalmat gyúr össze, hanem a képből kiindulva teremti meg a dramatikusan felfűzött képek sorát. Így éppen olyan abszolút művészet az övé, egységes és tiszta stílusesszöközökkel, mint lesz a film, amely nem irodalmat illusztrál, hanem a képből és mozgásból teremti új művészetet”.⁹ A szociáldemokrata párt kiadásában megjelent *Társadalmi Lexikon* cikke,¹⁰ — melynek szintén Hevesy a szerzője, — az előbbi gondolatmenet szerint méltatja Masereel művészetét.

Masereelt Käthe Kollwitzcal együtt mutatja be Gergely Győző az 1928-as *Népszava Naptár*-ban. Az igazi, nagy, kollektív művészet reprezentánsának nevezi, aki közeríthető művészetével a tömeghez szól, s megcáfolja a proletariátus küzdelmeinek defetistáit, akik szerint a szocializmus csődöt mondott. „Ezek a nagyszerű küzdőtársak [amilyen Masereel is] bátorúink, biztatóink a nagy harcban”. Egy téves megállapításával vitába kell szállnunk, mégpedig azzal, hogy Masereel technikájában és témái megválasztásában érezhető Georg Grosz hatása¹¹. A naptár több jelenetet közöl az *Egy ember szenvedéséből*; így azt, amikor a polgár elkergeti csecsemőjével a fiatal munkásnőt; amint a történet hőse elgondolkodva halad a fák között; amint csákányát hatalmasan meglendítve dolgozik és egy polgár riadt álmélkodással nézi; végül a kivégzési jelenetet. Kollwitz és Zille grafikái is megjelentek ebben a kötetben.

⁶ Kun Mihály: Deutsche Gewerbeschau München. Magyar Grafika, 1922. szept. 1. 151. l. — Az Insel Verlag fülkéjében „értékes a Vermeylen 'Der ewige Jude' könyve. Franz Masereel (így!) szabad fametszeteivel”. — Kun Mihály, akit a Globus-nyomda küldött ki Németországba a nagyobb nyomdák, gép-, papír- és festékgyárak megtekintésére, a legjobb magyar mesterszedők közé tartozott.

⁷ Bortnyik Sándor közlése.

⁸ Párttörténeti Intézet Archivuma, Bp., Tszk. 1930—10.772. 98. Spiller Sándor baloldali könyvkereskedő elkobzott noteszában szerepelnek külföldről megrendelt Masereel-kötetek is.

⁹ Hevesy Iván: Frans Masereel. Nyugat, 1927. 8. sz. 686—690. l.

¹⁰ Társadalmi Lexikon. Szerkesztette: Madzsar József. Bp., (1929). Népszava-könyvkereskedés.

¹¹ Gergely Győző: Gondolatok Kollwitz és Masereel rajzainak nyomán. Népszava Naptár, 1928. Népszava-könyvkereskedés. 102—104. l. — Jóval később, az 1940-es Népszava Naptárban is találunk jelenetet az *Egy ember szenvedéséből*. 57. l. (A fák közt elgondolkodva haladó munkás alakját.)

A 100% ugyanekkor — egy munkáskiállítást ismertetve — utal Masereelnek a proletárforradalmi képzőművészetben való úttörő szerepére. Értékelése nem marad mentes a szektás szűklátókörűségtől, amire a „humanista alap” és a „lélektani bogarászás” lekicsinylő emlegetése mutat¹².

1929-ben, az Ernst Múzeum modern francia grafikai kiállításán — Picasso, Matisse, Vlaminck és mások munkáival együtt — a magyar közönség elé kerülnek Masereel eredeti fametszetei, tusrajza, vízfestményei¹³. Lázár Béla *A párisi iskola* c. bevezetőjében Masereelt említi meg elsőnek a kiállításon szereplő művészek között s rámutat, hogy általában alábbhagyott a természettől való elrugaszkodás¹⁴. Rabinovszky Márius szerint a kiállítás — bár nem válogatták össze tervszerűen az anyagot — „nagyszerűen megragyogtatta a francia tehetséget, ismét bizonyítva, hogy Párizs ma is vezet”. Nem látja indokoltnak, hogy Masereel és Lhote annyi lappal szerepelt, Picasso és Matisse pedig oly kevéssel.¹⁵ Nem sokkal később — a *The Studio* c. angol folyóiratnak a modern fametszetet bemutató különszámát ismertetve — kifogásolja, hogy a válogatásból „hiányzik a mai fametszetgrafika legnagyobb mestere, legkiválóbb egyénisége: Masereel”¹⁶.

Masereel műveit 1930 körül már sokan ismerték, művészetét nagyra becsülték, lapjainak a gyűjtők között osztatlan sikere volt¹⁷.

Az 1930-as években legjobb baloldali íróink lelkesednek Masereelért. A *Századunk* cikkírója (hangja határozottan a Nagy Lajoséra emlékeztet) hozzászól ahhoz a vitához, amely 1928 végén a művészet szociális funkciójáról folyt a *Monde* hasábjain. Elégtétellel számol be a haladó álláspont győzelméről; arról, hogy a múlt klasszikusainak mai utódait legtöbbször a társadalom gyökeres átalakulásáért küzdő írókban, művészekben — köztük Gorkijban és Masereelben — látják¹⁸.

Radnóti Miklós az 1931-es párizsi könyvművészeti világkiállításról szólva a kiállítás legszebb darabjainak tartja Masereel *A munka* és *A város* c. gyűjteményeiből való és Villonhoz készített fametszeteit. „Amit Masereel a dúcon ma kihoz, azt nem hozza ki még egy művész.” Paul Hermann *Haláltánc*-sorozata „masereeli élményt nyújt, ugyancsak Villon- és Cervantes-illusztrációi”¹⁹.

Legjobb Bálint György írása tükrözi azt a hasonlíthatatlan élményt, melyet Masereel művei a baloldali, antifasiszta értelmiségnek adtak. Egy berlini könyvkereskedésben, 1932 nyarán került először kezébe a *Politikai rajzok* kötete. Az első világháború politikusainak hazugságait leleplező, az egyszerű emberek szenvedéseit, pusztulását megmutató rajzok ismét nagyon időszerűek lettek. Bálint György kitűnő magyarázatokot fűz a cikkel együtt megjelent rajzokhoz²⁰, majd szenvedélyesen mutat rá a politikusok és az áruló írás-

¹² S. L.: Munkáskiállítás. 100%, 1928. 1. sz. 13—15. l.

¹³ Az Ernst Múzeum kiállításai. CVII. Csoportkiállítás. Herman Lipót festményei, Gárdos Aladár szobrai, francia mesterek rajzai. Bp., 1929. november hó. Az Ernst Múzeum kiadása. — A katalógusban Masereel *A zsákmány, A boxoló, Sötét gondolatok* c. fametszetei, Pipázó c. tusrajza, *A tea. Család az erkélyen, Három nő* c. vízfestményei szerepelnek.

¹⁴ Uo. 15. l.

¹⁵ Rabinovszky Márius: Magyarok, németek, franciák, *Magyar Grafika*, 1929. 11—12. sz. 291—293. l.

¹⁶ Uo.: *A modern fametszet. (The Studio különszáma, 1930.)* Uo. 1930. 11—12. sz. 346. l.

¹⁷ Varga Nándor Lajos közlése.

¹⁸ ego: *Tendencia és irodalom. Századunk*, 1929. 7. sz. 467—470. l.

¹⁹ Radnóti Miklós: *A Livre d'Art világkiállítása. Literatura*, 1931. 5. sz. 164—166. l.

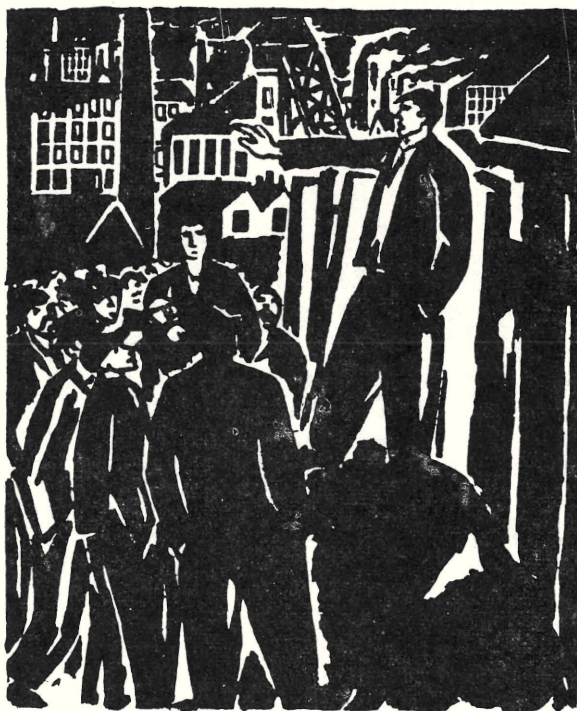
²⁰ Az egyetlen gázálarcos gépszerű figura jelenik meg, alatta a szöveg: *A pacifizmus előharcosa*; a másikon négy csontvázalak szaggat kezénél-lábánál megragadva egy katonát; a harmadikon hullák hevernek és a halál szuronnal támad az utolsó élő katonára.

tudók új hazugságaira, a népek tudatát mérgező jelszavakra, amelyek még rémítőbb pusztulással fenyegetik a világot. „*Kedves Frans Masereel, hegyezi már a ceruzáját?*”²¹

Bár tárgyi bizonyítékunk nincs, nem hagyhatjuk említés nélkül azt a meggyőződésünket, hogy Masereel szatírája és forradalmi pátosza erősen hatott József Attilára is. 1930 táján írt nagy forradalmi verseihez könnyűszerrel lehetne válogatni kongeniális masereeli „*illusztrációkat*”.

1936 MÁJUS 1

Ha majd a boszú kosarából
Mindenkét egyaránt vehet,
Ha majd a tognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,

Ha majd a szellem napvilágra
Rugog minden bűn ostaként,
Akkor mondhatjuk, hogy megálltunk,
Mert itt van már a kőzetan.

Jelenet az *Egy ember szenteléséből*. A Népszava 1936. május 1-i emléklapja

Nem könnyű nyomon követni azokat a szerteágazó és különböző természetű hatásokat, melyeket Masereel a korszak magyar grafikusaira kifejtett.

Rosner Károly több tanulmánya foglalkozik az új magyar grafikával; ezekben futólag említést tesz bizonyos masereeli ösztönzésekről Gáborjáni Szabó Kálmán, Csabai Ékes Lajos és Szegedi Szücs István grafikájában²². Helyesen állapítja meg, hogy Masereel nem

²¹ Bálint György: Írás és kép. Magyarország, 1936. 295. sz. 14. l.

²² Rosner Károly: A magyar fametszet két évtizede. Magyar Iparművészet, 1930. 10. sz. 219—260. l.; A magyar fametszet új mesterei. Uo., 1932. 9—10. sz. 161—198. l.; Ungarske Kunstnertresnitt i det tyvende århundre. Oslo, 1935. Forlagt og utgitt av Kirstes Boktrykkeri. 19—29. l.; Ungarische Buchkunst. Leipzig, 1938. Verlagsabteilung des Deutschen Buchgewerbevereins. 75. Jg. Doppelheft 7/8. Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgraphik. 258. l.

sorolható be „általánosan körvonalazott keretekbe, tehetsége túlnő országhatárokon, iskolát alkot és mérhetetlen hatást gyakorol”²³. Rosner szerint Gáborjáni Szabót, — aki az 1920-as években ismerkedett meg Masereel műveivel — a művész alkotásai „igen érdekelték, de nem voltak hatással rá, mert fametszeteiben az ő nyugtalan és mozgalmas témáival ellentétben, mindenkor a nyugodt hatásra törekedett”²⁴. Megállapítása nem egészen helytálló: Gáborjáni Szabónak a

A kommunista párt röplapja (1931). Az *Egy ember szenvedése* felhasználásával készült

húszas évek második felében készült fametszeteire éppen a fekete-fehér drámai harca, a nyugtalanság jellemző. Ez a feszültség tükröződik könyvére hajló olvasó alakjában (1925), ebben a rendkívüli egyszerűségű, erőteljes kompozícióban, amelynek uralkodó feketéjéből ki-kivillannak a lényegre utaló fehér foltok; ez a robbanó feszültség, mozgás, vibrálás jelentkezik vízholdó *Tiszai asszonyán* (1927), *Lovak a pusztán* c. fametszetén (1927), a vihar felkorbácsoló hatásának érzékeltetésében és a nyilván Ady-illusztrációként készült *Illés szekere*n (1928) rohanó szekerein, a végtelenbe nyúló csúcson, az izzó sugarakat lövellő napban. Ady nap felé vágyását kitűnő érzékkel masereeli képnnyelven szólaltatta meg.

²³ Uő: A magyar fametszet új mesterei. 161—170. l.

²⁴ Uo.: 187. l. — Lényegében ezt ismételi meg: Ungarske Kunstnertresnitt . . . 29. l.

Csabai Ékes Lajosról éppen csak megjegyzi Rosner, hogy „átmenetileg Masereel hatása alatt állott”²⁵. Ez a hatás is — véleményünk szerint — erősebb hangsúlyt érdemelne. Csabai Ékes *Egy művész élete* c. kompozíciója azonnal felismerhető utánérzés: a technikai megoldás mellett a napot szélesen kitárt karral üdvözlő művész alakja, fejformája is a masereeli hősre utal.

Érdekes, hogy a modern fametszet más jeles szakértői egyáltalán nem mutatnak rá Masereel magyarországi hatására, aminek nyilvánvalóan elsősorban politikai oka van. A mű-

A kommunista párt röplapja (1932). Az *Egy ember szenvedése* felhasználásával készült.

vészettörténet polgári művelői vagy maguk sem tekintettek rokonszenvennel a forradalmi művészetre, vagy nem tartották ésszerűnek, hogy foglalkozzanak vele.

Tóth Ervin a XX. századi fametszetről szóló könyvében megállapítja, hogy Masereelt illusztrációi és képregényei „Dürer után a legismertebb európai grafikussá emelték. Nevére még a vidéki újságok alkalmi műkritikusai is hivatkoznak. Masereel mérőléc, akihez minden kezdő műtörténész hozzámér alkalomadtán valakit”. Adatokkal érzékelteti hihetetlen népszerűségét, különösen Németországban. Azt állítja, hogy a rendkívüli tehetségű művész képregényei modorossá váltak, régebbi gondolatokat ismételnék, de az utóbbi években Masereel fametszet-stílusa változáson ment át, „ünnepelesebb, szélesen dekoratív ruhába öltözött”²⁶. A modern

²⁵ Uő: A magyar fametszet két évtizede. 243. l. — Ugyanezt mondja: Ungarske Kunstnertresnitt . . . 19. l.

²⁶ Tóth Ervin: Fametszet a XX. században. Bp., 1939. A Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesületének nyolcadik kiadványa. 12. l.

európai grafikát ismertető későbbi könyvében megismétli előbbi megállapításait, de értékelését most már azzal zárja, hogy Masereel megrekedt a modorosságban²⁷.

Meg sem említi Masereel nevét Varga Nándor Lajosnak a fametszetről szóló több mint félezer oldalas könyve. A magyar fametszet eredetiségét védelmezve, kijelenti, hogy nem csupán a Belgiumban és Lengyelországban különösen fellendült grafika hatására terelődött nálunk az érdeklődés a fametszetre²⁸.

A kommunista párt rölapja (1932). Az *Egy ember szenvedése* felhasználásával készült

A magyar fametsző művészet a két világháború között világviszonylatban számottevő értékeket hozott létre²⁹. Ebben a sikeres fejlődésben Masereel ösztönzésének sokkal nagyobb szerepe volt, mint az előbb említett kortársi megítélésekből következtetni lehetne.

Gáborjáni Szabó Kálmán és Csabai Ékes Lajos mellett mélyen érintette Masereel művészete a fiatalon elpusztult Dallos Hannát is. *Nagyváros* című, 1932-ben készült, megkapóan lírai alkotásában könnyen felismerhető *Az eszme* és *A város* c. képregényekből közvetlenül nyert inspiráció.³⁰ Felhőkarcolók és füstölgő gyárkérmények szorításában, valahol fenn, az épületek közt húzódó vastraverzekben egy ruhátlan fiatal nő ül, elmerülten, mintha a kezében levő virágot szemlélné. Alatta, szédítő mélységben apró autók sorai rohan-

²⁷ Uő: *Európai grafika*. Bp., 1943. Vajna és Bokor. 39. l. — A 148. lapon egy jelenetet közöl az *Óráim* könyvéből.

²⁸ Varga Nándor Lajos: *A fametszet*. Bp., 1940. A szerző kiadása. 378—379. l.

²⁹ L. erről: Patakyné Molnár Zsuzsa: *A magyar fametszet a két világháború között*. ELTE Művészettörténeti Intézete, 1956. Kézirat.

³⁰ A képzet l.: Rosner Károly: *A magyar fametszet új mesterei*. 181. l.

nak, a járdán pontszerű alakok. A modern ember szorongató magányát masereeli nyelven kifejező fametszet erőteljes vonalaival, szigorú fény-árnyék ellentéteivel mégsem hat pusztán utánérzésnek, hanem inkább egy sokat ígérő tehetség biztató indulásának.

Határozottan masereeli ösztönzést mutat Gy. Szabó Béla *Barangolókönyv* című képregénye³¹. Talán leginkább az *Óráim könyvére* emlékeztet, de megközelítőleg sem olyan sokrétű. A művész az emberektől távol barangol a pusztán, a tengerparton, az erdőben; ott-

A kommunista párt röplapja, készítette Házy Károly László.
(1935)

hon van a természet csendjében, az állatok között. Különösen a *Tenger* című rész jelenetei emlékeztetnek Masereel metszeteire: a magányos ember s vele szemben a nap, a tenger hullámain szétterülő sugarakkal. A kötet végén a hazatért művész a padlóra kirakott munkáit szemléli; az ablakból vakítóan süt be a nap. Könnyen meggyőződhetünk róla, hogy nemcsak tematikus ösztönzésről van itt szó; elég, ha összehasonlítjuk *Barangolókönyvét* a néhány évvel korábbi *Szegények könyvével*, amelyben még teljesen a rajzos megoldás érvényesül és csaknem kizárólag a fekete szerepel. Gy. Szabó mellett még egy másik kolozsvári művészre kívánjuk felhívni a figyelmet: Nagy Imrére, akinek fametszetein a fekete-fehér kezelésében határozottan felismerhető a masereeli iskola³².

A két világháború közötti korszak magyar grafikájának egyik legerősebb tehetsége Buday György, a szegedi fiatalok társaságának tagja. Valószínűnek látszik, hogy Radnóti

³¹ Gy. Szabó Béla: *Barangolókönyv*. Kolozsvár, 1939. A szerző kiadványa.

³² Ezt a hatást megerősíti Varga Nándor Lajos szóbeli közlése is. — Mindkét erdélyi művész — Nagy Imre éppúgy, mint Gy. Szabó Béla — a Budapesti Képzőművészeti Főiskolán tanult.

Miklós hívta fel figyelmét Masereelre, adta kezébe kötetét³³. Buday grafikája általában nem nélkülözi a társadalomkritikát, anélkül, hogy ez a világ forradalmi megváltoztatásának követelésébe csapna át. De van egy korszaka — az 1930-as évek első felében — amikor társadalomkritikája rendkívül kiélesedik s masereeli képnyelven beszél a fennálló rend váltságáról. A *Walpurgis-éjszaka*, 1932, c. lapján, a *Vak vezet világtalant* és a *Mai kimérák* című képregényeiben Ortutay Gyula azonnal felismerte Masereel hatását. „A *'Walpurgis-éjszaka, 1932'* egész társadalmunk tébolyult boszorkánytáncát, gonosz örületbe hajlását hirdeti, a *'Vak vezet világtalant'* című fametszet-regénye pedig ennek a társadalomnak belső igazságtalanságát, szükségszerű pusztulását kiáltja a fájdalom és víziós igazság nagy gyötrelmeivel. A társadalom és igazság újjászületését várják és követelik e metszetek . . . a *Walpurgis éjszaka* elvonuló rémei torz, döbbenetes figurák: a legkinlódóbb csúfolódás és ironia ez. A *'Mai kimérák'* fametszet-sorozatában kétségbeesett gyűlöletté forr ez az ironia, . . . A hit teljessége és diadala, az ironia mélyen etikus gyűlölete sugalmazta ezeket a kimérákat, mai társadalmunk halálra ítelt, bűnöktől, mániáktól átítatott figuráit. Valóban: ebből a kimérikus szemléletből sarjadt a *'Vak vezet világtalant'* reménytelen és mégis hívő ironiája, a szakadékokba, pusztulásba hulló népek, országok, osztályok haláltáncá.” Ortutay megállapítja, hogy Budayt „éppen a szociális szolgálat gondolata vezette a fametszés sajátosságosan szociális művészi lehetőségei felé, majd még tovább a legmaibb európai grafikai műfaj, a képregény formája felé.”³⁴

Ha a masereeli harcoshumanizmus — fejlődésük bizonyos szakaszában — ilyen mélyen megragadta a polgári művészeket, magától értetődőnek tűnik Masereel különleges szerepe a szocialista művészek fejlődésében.

Az 1930-as évek elején fiatal — jobbára húsz év körüli — festők, grafikusok, szobrászok kapcsolódtak be az illegális kommunista párt munkájába; ők képezték a magvát a Szocialista Képzőművészek Csoportjának. Magas színvonalú viták és alkotó kísérletek között törtek utat egy forradalmi szemléletű és mondanivalójú művészet felé, amely nem elégszik meg a jelenségek ábrázolásával, hanem részt akar venni a világ megváltoztatásában. Kutatták az őseket és az élő példaképeket. A fiatal művészekre elsősorban Derkovits hatott, akit mesterüknek tekintettek; de az új tematika kialakítása, az új kifejezőmód keresése közben sokféle hatást fogadtak magukba. Hatott rájuk Cézanne, Van Gogh, Käthe Kollwitz, Georg Grosz, Picasso, Diego Rivera művészeté³⁵. Grosz és Kollwitz művészetét bizonyos kritikával illették: az előbbiben a kispolgári lázongást, az utóbbiban a polgári naturalizmus és szentimentalizmus maradványát kifogásolva. Masereelt egyértelműen elfogadták³⁶. Harcos művészetével példaképszerűen hatott³⁷.

³³ Radnóti Miklósné közlése alapján.

³⁴ Ortutay Gyula: Buday György művészete. Napkelet, 1934. 3. sz. 135—138. l. — Baróti Dezső emlékezete szerint Buday megküldte munkáit Masereelnek, aki saját műveivel viszonyozta Buday küldeményeit. — A cikkben szereplő fametszet-sorozatokat — melyekből Baróti közlése szerint csak néhány lap készült el — sem a közgyűjteményekben, sem Buday ifjúkori barátaitól nem sikerült megszerezni. A reprodukciók között egy teljesen masereeles ex librisét közlöm, mellyel szellemesen megtréfálta diáktársát, a fellegekben járó ifjú tudóst, aki nem veszi észre, hogy lábainál dül a kommunizmus és a fasizmus harca. A fametszet megjelent: Magyar Út, 1935. 5. sz. 1. l. és Vasárnapi Ujság. A Budapesti Hírlap Képes Melléklete, 1935. április 14. (A hátsó borító lap számozatlan belső oldalán.)

³⁵ Németh Lajos: A Szocialista Képzőművészek Csoportjának története. A Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve 1952. Bp., 1953. Művelt Nép Könyvkiadó. 86. l.

³⁶ Háty Károly László: A szocialista képzőművész csoport. (1951. ápr. 14.) Gépiratos feljegyzés. 6. l. Művészettörténeti Dokumentációs Központ — C — II — 49/4.

³⁷ Fenyő A. Endre közlése.

E fiatal művészek zömének nem volt lehetősége a Képzőművészeti Főiskola elvégzésére: Derkovits festészete, grafikája, felülmúlhatatlan szépségű Dózsa-sorozata, a külföldi művészeti alkotások közül pedig mindenekelőtt Masereel *Egy ember szenvedése* c. képregénye volt a „főiskolájuk”, „egyetemük”. Így kapcsolódott össze tudatukban a nemzeti forradalmi múlt és jelen harca a munkásosztály nemzetközi szabadságharcával. Látni tanultak Masereeltől: hogyan lehet a legszélesebb, legbonyolultabb társadalmi összefüggéseket egyszerű, világos, eredeti képnyelven kifejezni. Indulásuknál, amikor az első lépéseket tették a művészi pályán, nagyszerű iskola volt Masereel; később — azoknak a fiataloknak a kivételével, akik elesetek a faszizmus elleni harcban — ki-ki tehetsége szerint kialakította a maga képnyelvét.

A szocialista művészcsoporthoz tartozó művészek rendkívül nehéz körülmények között tervezték meg és állították elő a Kommunisták Magyarországi Pártja, a Kommunista Ifjúság Magyarországi Szövetsége és a Vörös Segély stencilen sokszorosított, linóleum-metszéssel és fotomontázzsal készült röplapjait³⁸. Ebben a tevékenységükben kitűnő érzékkel fordultak Masereel műveihez.

Masereel *Egy ember szenvedése* c. sorozatának három lapját is felhasználták. Nem változtatlanul. A változtatások legfőbb oka: gyorsan kellett dolgozni, nem volt lehetőség a művészi megoldás finomságainak visszaadására, nem egy esetben egyszerűsítettek, elhagytak bizonyos részleteket. A rölapok alját elfoglaló széles feliratok is az arányok megváltoztatására, a kompozíció módosítására készítették. De az is előfordult, hogy a változtatással a lap közvetlen agitációs erejét kívánták fokozni. A rendkívüli körülményeket és a célt figyelembevéve hiba volna kizárólag a rölapok művészeti fogyatékoságait látni. A mai szemlélt inkább a megindultság és büszkeség érzése töltheti el, hogy a kommunista művészek a legjobb forrásból merítettek³⁹.

Érdeemes közelebbről megvizsgálni, miben térnek el a rölapok az eredeti metszetektől.

November 7. Munkások! Ki az uccára! — ez a felirata a Kommunisták Magyarországi Pártja és a Kommunista Ifjúság Magyarországi Szövetsége egyik 1931-es rölapjának⁴⁰. Masereel képregényében a munkások előadják követeléseiket a tőkésnek; vezetőjük, a történet hőse széles mozdulattal áll a tőkés előtt. A következő kép már harci jelenet: a szuronyos katonák sora megindul a munkások ellen. Középen a főalak — háta mögött a munkások tömegével — tiltó mozdulatot tesz karjával. A rölapon egyesült a két jelenet. A munkások vezetőjének felemelt kezébe szuronyt helyezett a művész. Az előbbi lapról ide került a tőkés alakja; mögötte a szuronyos katonák. Az eredeti lap súlyos épülettömbjétől lényegesen eltérnek a háttérben füstölgő, magasba törő gyárkémények.

A *Le a statáriummal* című, 1932-es rölapon⁴¹ nem találkozunk az előbbihez hasonló, az agitációs hatást fokozni törekvő eljárással. Az eredetitől való eltérést — a kidolgozás elnagyoltsága mellett — a felirat okozza. Az így összeszűkült felületen sajnálatosan kisebb lett a bíróság előtt álló főalak, amely Masereel lapján hatalmasan kimagaslik szuronyos őrei közül s jóval nagyobb mértékben magára vonja a figyelmet.

³⁸ L.: Küzdünk híven a forradalomért. Képes rölapok az illegálitás idejéből. Összeállította és a jegyzeteket írta: Gábor Imréné Orbán Ilona. Bp., 1961. Kossuth Könyvkiadó. Háy Károly László és Fenyő A. Endre bevezetése. V—XI.

³⁹ A Masereel-metszeteket felhasználó művész ismeretlen művészként szerepel a Küzdünk híven a forradalomért c. kiadványban, amely a börtönjelenetnél nem utal a metszet eredetére.

⁴⁰ Küzdünk híven a forradalomért. 3. l.

⁴¹ Uo. 11. l.

Nagyon érdekes módosításokat észlelünk a *Támogassuk a Vörös Segélyt!* feliratú, 1932-es röplapon.⁴² Masereel börtönjelenetén a fekete nyomasztó túlsúlya uralkodik. Az alak háttal áll felénk, a börtönajtóval szemben; a kémlelőnyíláson beles az ór. A röplap széles felirata itt is kétségtelenül szerepet játszott a kompozíció arányainak megváltozásában. De nemcsak erről van szó. Nemcsak az alak lett jóval nagyobb; zsebredugott kézzel áll, arcélét látjuk. Az eredeti felület nyomasztó sötétségével szemben itt is, ott is megjelenik a fény; a rab arcán, alakjának körvonalain, — sőt a zárka ablakából is beárad. E módosítások eredményeként — az eredetivel ellentétben — a röplap bizonyos optimizmust sugároz, az illegális harc követelményeinek megfelelően.

Az *Egy ember szenvedésének* munkáshőse nemcsak a kommunista párt röplapjain jelent meg; a tömeghez szóló agitátor alakját látjuk a szociáldemokrata párt 1936. május 1-i emléklapjának első oldalán is. Itt az eredeti mű változtatás nélkül látott napvilágot. A kép alatt Petőfi verséből, *A XIX. század költőiből* vett sorokat olvashatjuk (Ha majd a bőség kosarából. . .): a költő nagyszerű felhívását költőtársaihoz az igazságos társadalmi rendért való szüntelen harcra.

Ha végigpergetjük a kommunista röplapokat — Käthe Kollwitz és Georg Grosz hatása mellett — lépten-nyomon találkozunk masereeli ösztönzésekkel. Ilyen például az 1933-as *Segítsetek* feliratú, ismeretlen szerzőjű Vörös Segély-röplap⁴³: a börtönablak előtt álló proletáranya két gyermekével egyszerre idézi fel Kollwitzot és Masereelt.

Masereel első világháborús rajzaival mutat rokonságot Háy Károly László linóleum-metszete, az 1935-ös *Védjük meg szak szervezeteinket*-sorozat egyik darabja. A képen lehorgasztott fejű katonák végtelen, monoton, sötét foltot képező tömege vonul el, melyet elégedetten szemlél a tőkés (a legnagyobbra rajzolt alak), keresztjével áld meg a pap és magasra emelt karral köszönt a politikus. A satirikus felirat — amelyhez hasonlóval gyakran találkozunk Masereel említett rajzain — különösen serkent erre a képzettársításra. A kép felső sarkában a *Népszava* 1914. augusztus 31-i számából vett harcra lelkesítő sorokat a kép-felület alsó szélén elhelyezett, a pusztulásra és vereségre utaló szöveg követi⁴⁴. Hadd említsük meg itt Háy másik linóleummetszetét⁴⁵, mely a *Nők Napja 1938* című szociáldemokrata emléklap első oldalát tölti ki. A nők azzal az ellenállhatatlan, sodró erővel vonulnak itt, amely Masereel munkástömegeinek mozgását jellemzi. A fekete-fehér — illetőleg itt a kék-fehér — ritmikájában is megmutatkozik ez az ösztönzés!

Masereelre gondolunk, amikor ugyanennek a sorozatnak Berda Ernő által készített két lapját szemléljük. Kompozíciós elrendezésük azonos. Az egyik (*A munkásság életszínvonaláról napról napra süllyed*,⁴⁶ a munkások gép fölé görnyedő, fehér foltokként meg-megvilágló, átlósan elhelyezett kettős sorával szemben súlyosodik a tőkés bálványyszerű, óriás, fekete alakja. A másikon (*Mit jelent a Munkáskamara? . . .*⁴⁷) az előbbihez hasonló munkássor hátához csendőrok sora szegezi szuronyhegyét. Itt említjük meg, hogy bizonyos mértékben felismerhetők a masereeli iskola jegyei Berda 12 lapból álló, 1939-ben készült kitűnő antifasiszta fametszet-sorozatán is, mely hitelesen, lenyűgöző expresszivitással ábrá-

⁴² Uo. 16. l.

⁴³ Uo. 40. l.

⁴⁴ Uo. 55. l.

⁴⁵ *Nők Napja 1938*. Bp., Világosság könyvnyomda.

⁴⁶ *Küzdünk hiven a forradalomért*. 57. l.

⁴⁷ Uo. 59. l.

zolja a fasizmus minden képzeletet felülmúló szadizmusát. Amikor a *No pasaran!*-sorozat felejthetetlenül emlékezetünkbe vési az emberi szenvedés teljes skáláját, talán nem alaptalanul gondolunk arra, hogy Berdát kifejező eszközeinek fejlődéséhez Masereel első világháborús grafikája és későbbi fametszetei is hozzásegítettek.

A kommunista párt röplapja, készítette Berda Ernő. (1935)

A szakszervezeti sorozatban jelent meg Sugár Andor lapja is (*Mindezek dacára hatalmas sztrájkok sorozata mutatja a munkásság harckésztségét*⁴⁸): munkások tömege vonul a képen, magasra tartott feliratos tábláikon szakszervezetük neve áll, a középső tábla a párt jelszavát hirdeti: „*Be a szakszervezetbe!*” A szemlélővel szembejövő tömeg dinamikus mozgása, az alakok lendületes ábrázolása, a fekete-fehér ritmikája ismét Masereelt juttatja eszünkbe. Kézenfekvő, hogy Sugár, aki erőteljes illusztrációkat készített Majakovszkij *Balra mars*

⁴⁸ Uo. 61. l.

című verséhez⁴⁹, örömmel találkozott Masereel forradalmi művészetével, amelyről előadást is tartott a szocialista képzőművészeknek⁵⁰.

A háborúra készülő magyar fasiszta rendszer ellen, a népfrentpolitika szolgálatában készült röplapok között masereeli ösztönzésre vall az ismeretlen szerzőjű, 1935-ös *Légtvédelmi törvény* feliratú linóleummetszet⁵¹. Középen — fehér foltokként — munkások, parasz-
tok, nők, gyermekek is; fölöttük hatalmas, szuronyos csendőralak, lent katonák és egy cilin-
deres tőkés; két oldalról ágyú, géppuska és szuronyok irányulnak a hatalom gázálarccal
ellátott, sötét foltokkal jelzett képviselőinek szorító gyűrűjében kiszolgáltatottan álló
nép felé.

A kommunista párt röplapja, készítette Józsa Sándor. (1935)

Az illegális röplapok között Józsa Sándor fasizmus- és háborúellenes linóleummetsze-
tei mutatják leghatározottabban Masereel hatását. Valószínűnek látszik, hogy az ő munkái
azok a röplapok is, melyek a Masereel-metszetek felhasználásával készültek. Több lapja
megjelent az 1935-ös *Harcot a háborút előkészítő gyilkos fasizmus ellen*-sorozatban. Az első
világháború véres emlékét és a forradalmat idézi az egyik (*1918: Elég volt a háborúból!
Éljen a forradalom!*⁵²): erőteljes munkás áll a lap közepén, hosszában betöltve az egész
felületet; karjait lendülettel emeli magasba, egyik kezében kalapács, a másikat ökölbe szo-
rítja. A földön szerteszét hullák hevernek. A háttérben a hatalom védelmezői ütköznek meg

⁴⁹ 100%, 1929. 9—10. sz. 432—433. l.

⁵⁰ Az előadás 1941-ben, a Magántisztviselők Székházában hangzott el. Nolipa István Pál közlése alapján.

Nolipa jegyzetfüzetében, mely ebben az időben készült, olvasható a bejegyzés: „Ki Masereel? (festő).”

⁵¹ Küzdünk híven a forradalomért. 82. l.

⁵² Uo. 85. l.

a néppel, amely már ellenük fordítja a fegyvert. A Tanácsköztársaság leverésének tragikus emlékét idézi fel másik lapja (1919: „A rend helyreáll”⁵³). A fehér háttérből tömören emelkedik ki a kivégzés előtt álló három munkás alakja — előttük a már legyilkoltak tetemei.

Cserepes István: Rakodás. (1929)

Varsányi Pál: A Horogkereszt és Fasizmus c. sorozatból
(1933)

Nyugodt tartásuk agitációs erővel hat, az *Egy ember szenvedése* kivégzési jelenetéhez hasonlóan. A masereeli szatíra eszközeire emlékeztet *A gazdasági élet föllendül* feliratú röplapja⁵⁴: pánccszekrényén terpeszkedik a tőkés hatalmas alakja, feje pénzeszsák, egyik kezével vézna kis munkást fojtogat, a másikban — apró játékszerként — tankot tart. A háttérben ágyúk

⁵³ Uo. 87. l.

⁵⁴ Uo. 88. l.

és füstölő gyárkémenyek. Másik lapján (*Munkanélküli segély nincs*⁵⁵) három munkanélküli van; köztük és a gyárepület között rendőr őrködik. *Erre kell a pénz* című lapján⁵⁶ szuronyos katonák végtelen sorai menetelnek, különböző irányokban. *Reformprogramm* című lapjának⁵⁷ jobbszélén munkásalakok állnak; balról katonák irányítják feléjük géppuskáikat és szuronyaikat; középen hatalmasan magaslik ki Gömbös Gyula miniszterelnök felismerhető alakja, háttérben az Országházzal.

Varsányi Pál: A *Gulliver Kapitálában* c. sorozatból.
(1936)

Fehér György: Illusztráció József Attila *Áradat* c. verséhez

Cserepes István linóleummetszetei — amelyek között egy erőteljes fekete-fehér folt-hatású Gorkij-arckép⁵⁸ is szerepel — a munkások életét megjelenítő képei, munkaábrázolásai, amilyen például a *Rakodás* (1929)⁵⁹, Masereelt juttatják eszünkbe.

Tematikában és művészi megoldásban határozott rokonságot mutat Masereel műveivel Varsányi Pál számos, az 1930-as években készült fametszete. Ebben a felfogásban ábrázolta a munkások nehéz életét (*Mosónő*, 1934⁶⁰, *Munkástemetés*, 1934⁶¹, *Munkáshalál*, 1935⁶², *Éhség*, 1937⁶³). A munkások tudásvágyát ábrázoló, *Szocializmus* című, 1936-ban

⁵⁵ Uo. 89. l.

⁵⁶ Uo. 90. l.

⁵⁷ Uo. 91. l.

⁵⁸ Legújabbkori Történelmi Múzeum. 61.175 l. sz.

⁵⁹ Uo. 61.172 l. sz.

⁶⁰ Uo. 59.14 l. sz.

⁶¹ Uo. 59.15 l. sz.

⁶² Uo. 59.20 l. sz.

⁶³ Uo. 59.11 l. sz.

készült linóleummetszete⁶⁴ minden eredetisége mellett párhuzamra késztet az *Egy ember szenvedése* olvasó munkásával. Hasonló képzettársítást idéz fel a *Börtön* (1936)⁶⁵, a felvonnuló tömeg ábrázolása (*Forradalom*, 1942⁶⁶), a háború fenyegető rémének víziószerű meg-

Buday György: Ex libris Stephani Vincze. (1935)

jelenítése a padon ülő szerelmespár mögött álló, szuronyos halállal (*Háború*, 1933⁶⁷), továbbá szintén a háború iszonyatát tükröző önarcképe (1933⁶⁸). Masereel hatása legerősebben két fametszet-sorozatán jelentkezik. A *Horogkereszt és Fasizmus* című, 1933-ban készült, illegálisan terjesztett 12 lapos sorozat a haladó külföldi sajtóban élénk visszhangot

⁶⁴ Uo. 59.10 l. sz.

⁶⁵ Uo. 55.22 l. sz.

⁶⁶ Uo. 59.12 l. sz.

⁶⁷ Uo. 57.669 l. sz.

⁶⁸ Uo. 57.661 l. sz.

keltett; Varsányi művészetét Käthe Kollwitzéhoz és Masereeléhoz hasonlították; Romain Rolland is a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott róla⁶⁹. A sorozat egyik darabján a malomszerűen kiképezett német sisak és horogkereszt ontja magából a vért és a csontvázakat; körülötte mindenütt a pusztulás, az erőszakos halál képe. Másik, 7 linómetszetből álló, 1936-ban készült sorozata — *Gulliver Kapitáliában* — a munkásosztály allegorikusan ábrázolt harca és győzelme is erősen Masereelt idézi⁷⁰.

Igen érdekes masereeli inspirációt mutat a fasizmus áldozataként fiatalon elpusztult Fehér György grafikája. Masereeli egyszerűséggel és átérzéssel ábrázolja a munkások életét.

Gáborjáni Szabó Kálmán: Olvasó. (1925)

(*Pihenő*⁷¹, *Szövönő*,⁷² *Szépítő munkások*⁷³, *Szerelőmunkások a létrán*⁷⁴.) József Attila több verséhez készített illusztrációkat. Ezek közül az *Áradat* (*Öt szegény szól*) című vershez készített két kép közül arra kívánjuk felhívni a figyelmet, amely az öt szegénytől körülvevett, megrettent botos ispánt ábrázolja.⁷⁵ A háttérből közeledő forradalmi tömeg sötét foltját beragyogja a felkelő nap.

A proletárforradalmi képzőművészetnek világviszonylatban egyik legnagyobb alakjánál, Derkovits Gyulánál sem nehéz felismerni a masereeli ösztönzéseket. Már az 1920-as

⁶⁹ L.: Varsányi Pál gyűjteményes grafikai kiállítása 1948. május 27—június 9. H. n. é. n. F. k.: Varsányi Pál. 1—2. l.; Varsányi Pál grafikusművész kiállítása. Bp., 1958. Ernst Múzeum. 2. l.; Németh Lajos: A Szocialista Képzőművészek Csoportjának története. 86. l.

⁷⁰ A sorozatról l.: Gesztelyi Zoltán: A fekete és fehér művésze. *Jövendő*, 1947. 33. sz. 16—17. l. — A cikkel együtt a sorozat képei is megjelentek.

⁷¹ 18 művész, 48 rajz. Bp., 1942. Unitas kiadás.

⁷² Legújabbkori Történeti Múzeum. 57.255 l. sz.

⁷³ Uo. 57.254 l. sz.

⁷⁴ Uo. 57.258 l. sz.

⁷⁵ Uo. 57.278 l. sz.

évek első felében, bécsi tartózkodása idején találkozott Masereel művészetével, amelyet nagyon szép, nemes útnak tartott; a német expresszionisták szélsőséges túlzásaival ellentétben rögtön megnyerte ez az egyszerű, világos, a valósághoz közelálló művészet⁷⁶. Minden bizonnyal megragadta az *Egy ember szenvedése* és a belga művész más kötetei is foglalkoztatták. Masereel képregényeit szeretettel, érdeklődéssel forgatta.⁷⁷ Kétségtelen, hogy Masereel segítette fejlődésében, a tömeg jellemzésében, mozgásának dinamizmusában, a fekete-fehér elosztásában. Mihályfi Ernőnek persze igaza van abban, hogy a világ forra-

Dallos Hanna: Nagyváros. (1932)

dalmi művészetében páratlan Dózsa-sorozat létrejöttében sem Uitz *Ludditák*-sorozatának, sem Masereel műveinek közvetlen hatásáról nem lehet szó⁷⁸.

Dési Huber Istvánhoz is igen közel állott Masereel művészete. Tudjuk, hogy nagyrabecsülte a művészt, az *Egy ember szenvedése* és az *Óráim Könyve* meg is volt tulajdonában⁷⁹. Masereel forradalmi művészete tematikájával nyilvánvalóan ösztönözte, de ez nemigen észlelhető formaadásában. Talán csak 1928-ban készült *IV. rend* című linóleummetszet-sorozata készlet bizonyos párhuzam megvonására. A sorozatban szereplő *Agi-*

⁷⁶ Varga Nándor Lajos közlése, Derkovitscsal folytatott beszélgetése alapján.

⁷⁷ Derkovits Gyuláné közlése.

⁷⁸ Mihályfi Ernő: „1514”. Derkovits Gyula forradalmi fametszeteinek új kiadása. Népszabadság, 1963. I. 19. 8. l. — Masereelnek Derkovits grafikájára, s különösen az *1514* sorozat kialakítására tett hatásáról l. Julia Szabó: Die Holzschnittfolge „1514” von Gyula Derkovits. Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae. Tom. X. Fasc. 1—2. 1964. 200—203. l.

⁷⁹ Dési Huber Istvánné és Bortnyik Sándor közlése alapján.

tátor⁸⁰ — a jobbszélien kiemelkedő, kiáltó alak, vele szemben az egybeforrt, kiáltozó tömeg — az eltérő formai megoldás ellenére összhatásában nem idegen az *Egy ember szenvedése* agitáló munkáshősétől.

Tanulmányunk azokra a hatásokra kívánta felhívni a figyelmet, melyeket Masereel művészete az ellenforradalmi Magyarországon kifejtett.⁸¹ Ezek a hatások természetesen alig választhatók el a korszak legjobb magyar képzőművészeinek hatásaitól, összefonódnak ezekkel. Kétségtelen mégis, hogy a két világháború között meglevenülő, nemzetközileg

Csabai Ékes Lajos: Egy művész élete

Gy. Szabó Béla *Barangolókönyv* c. képregényéből. (1939)

jelentős magyar grafika mesterei — éppúgy, mint a külföldi művészek világszerte — nehezen tudták magukat Masereel hatása alól kivonni.

A munkásmozgalomtól többé-kevésbé távolálló, új utakat kereső polgári művészek (Buday György, Csabai Ékes Lajos, Dallos Hanna, Gáborjáni Szabó Kálmán, Gy. Szabó Béla, Nagy Imre stb.) is szívesen elfogadják Masereel mélységes humanizmusát, az elnyomottakkal való együttérzését, a tőkés renddel szembeni kritikáját, keserű iróniáját, anélkül, hogy eljutnának harcos forradalmiságához, történelmi optimizmusához. Nagyon valószínű, hogy a belga mester művei megerősítették az egyes művészeinkben lappangó rokon tendenciákat. Egyesek félreismerhetetlen masereeli sugalmazásra ábrázolják a művész bolyongását a világban, a nap felé törekvését, az ember nyomasztó magányát a nagyváros föléje boruló bércszármányai közt, a tőkés társadalom válságának jeleit.

Masereel művészete a polgári művészeket elvezeti egyképmutatás nélküli, igaz humanizmushoz, a fennálló rendnek a lázongásig elmenő kritikájához, — a szocialista művészek

⁸⁰ Legújabbkori Történelmi Múzeum 59. 1002. l. sz.

⁸¹ Az emigrációban élő művészek is élénken érdeklődtek Masereel művészete iránt. L.: Bela Uitz: Appel an Masereel. Pour un art prolétarien, 1931. 5. sz. — Masereel moszkvai látogatása alkalmából a Forradalmár Képzőművészek Szövetségében a magyar vezetőségi tagok — Ék Sándor és Kemény Alfréd — is elbeszélgettek a művésszel. Ék Sándor közlése. — Kemény Alfréd: Masereel új könyve. „Feketéből fehérre.” Új Hang, 1939. 5. sz. 91—93. l.

kezébe az osztályharc éles fegyverét adja. Hangsúlyozzuk: nehéz elválasztani ösztönző, felszabadító, harcra készítető hatását Derkovits Gyula vagy Dési-Huber István hatásától; annál is nehezebb, mert hiszen legjobb szocialista művészeink alkotásaiban sem lehet biztonság-gal megállapítani, mennyiben lehet masereeli ösztönzésekről és mennyiben Masereeltől független rokon törekvésekről beszélni. Mégis, bizonyossággal állíthatjuk: hatása óriási volt. Szocialista képzőművészeink fejlődésében letörölhetetlen nyomot hagyott az *Egy ember szenvedése*, de természetesen hatottak Masereel más művei is, különösen *Az eszme*, *A nap*, *A város*, *A feketétől a fehérig*. A Szocialista Képzőművészek Csoportjához tartozó és a csoporthoz közelálló művészek (Berda Ernő, Fehér György, Háy Károly László, Józsa Sándor, Varsányi Pál stb.) éppúgy tanultak a kizsákmányoló társadalmi rendet leleplező kritikájából, mint forradalmi romantikájából, pátoszából. Erről tanúskodnak a proletariátus életét hitelesen, harcait forradalmi romantikával ábrázoló és antifasiszta műveik, amelyekben újra meg újra visszatérnek Masereel tipikus alaphelyzetei: az ellenállhatatlan, sodró erejű tömeg, a munkás összeütközése a tőkessel és a hatalmi szervekkel, a forradalmár munkás a bíróság előtt, hősi halála stb. Nemritkán rögtön felismerjük Masereel képnyelvének sajátos eszközeit, a jelképszerű tömörítést, a fekete-fehér drámai harcát, a jellemző hangsúlyokat a kép felépítésében. Masereel nevelte szocialista művészeinket az emberellenes erők iránti gyűlöletével, szenvedélyes léletszeretével, eszköztelen egyszerűségével és eredetiségével, esztétikailag rendkívül igényes, harcos művészetével. Nem ok nélkül tekintették példaképüknek, mint a forradalmi írók Gorkijt. Neve, — mint Gorkij neve — nem véletlenül fonódott össze a Petőfiével.

A negyedszázados ellenforradalmi rendszer bukása új lehetőségeket nyitott meg Masereel művészetének szélesebb körű megismerése és hatása előtt. A legutóbbi években sikeres kezdeményezések történtek, amilyenek *A város* kiadása, vagy Romain Rolland *Pierre és Luce* című kisregényének megjelentetése Masereel illusztrációival. Itt említjük meg az 1964. szeptemberében, a budapesti Szépművészeti Múzeumban rendezett Masereel-kiállítását is. Ezt további lépéseknek kell követniük; sokkal erőteljesebben kell munkálnia nálunk is ennek a nagyszerű, élő művészeti hagyománynak, amely a legkorszerűbb, legvilágosabb válaszokat adta napjaink égető kérdéseire.

MASEREEL EN HONGRIE

(RÉSUMÉ)

Les pensées, les sentiments et les aspirations de l'homme du XXe siècle, ainsi que ses luttes pour un ordre social équitable, sont évoqués avec une profondeur, une variété et une force de synthèse incomparables dans l'art de Frans Masereel. L'influence universelle de son art révolutionnaire s'exprimant dans un langage nouveau n'égalé peut-être que celle de Gorki. S'il existait des moyens objectifs permettant de préciser comment certaines oeuvres d'art acquièrent une force capable de transformer la société, la *Passion d'un homme*, roman en gravures sur bois, qui établit la réputation mondiale de Masereel, cette révolutionnaire „bible des pauvres” serait — tout comme la *Mère* de Gorki — certainement au premier rang.

La revue spéciale hongroise, Magyar Grafika attira l'attention sur l'art de Masereel, relativement de très bonne heure, déjà au début des années vingt, mais le nom et les oeuvres de l'artiste n'arrivèrent à la notoriété qu'en 1926—1927. C'est alors que parvinrent en Hongrie—presqu'unique-ment dans des éditions allemandes—ses volumes d'art graphique et ses romans en images connus dans le monde entier, qui exercèrent d'emblée une influence extraordinaire sur les écrivains et les artistes de gauche, aussi bien sur les artistes révolutionnaires vivant dans l'émigration. En 1927, Iván Hevesy rendit hommage à Masereel dans une excellente analyse parue sur les pages de la revue *Nyugat*. Aussi la présentation dans le mouvement ouvrier ne se fit pas attendre: le *Calendrier de „Népszava”* pour 1928 publia plusieurs images de la *Passion*. En même temps la revue 100% — dans le

compte rendu d'une exposition ouvrière — rappela le rôle de pionnier joué par Masereel dans les beaux-arts de la révolution du prolétariat. En 1929, lors de l'exposition d'art graphique français moderne organisée au Musée Ernst, l'artiste se fit remarquer par plusieurs bois et aquarelles originaux, ainsi que par un lavis.

Dans les années trente, les meilleurs écrivains hongrois de gauche (Miklós Radnóti, György Bálint) s'enthousiasmèrent de l'art de Masereel. A la même époque, le parti communiste illégal hongrois se servit de tracts s'inspirant de certaines pages de la *Passion*, dans sa lutte contre la loi martiale, et pour engager à l'appui du Secours Rouge et à la commémoration de la Révolution d'Octobre. C'est encore le héros de la *Passion*, l'agitateur s'adressant à la foule, qui figura sur le tract du 1er mai 1936 du Parti Social-Démocrate, suivi, au bas de la page, des vers cités du célèbre poème de Petöfi, *Les poètes du XIXe siècle*, évoquant la société communiste.

Déjà dans les années trente, Károly Rosner signala l'influence exercée par Masereel sur certains artistes graphiques hongrois. La technique originale du mître — inséparable de son optique profondément humaniste — entraîna aussi plusieurs artistes qui, bien qu'en quête de voies nouvelles, étaient plus ou moins étrangers au mouvement ouvrier (György Buday, Lajos Csabai Ékes, Hanna Dallos, Kálmán Gáborjáni Szabó, Béla Gy. Szabó, Imre Nagy, etc.); l'on ne saurait méconnaître l'inspiration de Masereel dans leur manière de représenter l'errance de l'artiste dans le monde, son aspiration vers le soleil, la solitude accablante de l'homme des grandes villes au milieu des casernes qui le surplombent, ainsi que les signes de la crise de la société capitaliste. Il va sans dire, toutefois, que c'est sur les artistes d'esprit révolutionnaire et socialiste qu'il exerça la plus grande influence. Son inspiration émancipatrice et stimulante ne fut pas sans laisser son empreinte même dans l'oeuvre d'une individualité aussi marquante que Derkovits. Une influence du même ordre se décèle dans les gravures d'István Dési-Huber tirant leur sujet de la révolution du prolétariat. Des impulsions thématiques et de forme plus prononcées se manifestent dans les ouvrages des artistes appartenant au Groupe des Artistes Socialistes ou sympathisant avec le dernier (Ernő Berda, István Cserepes, György Fehér, Károly László Háy, Sándor Józsa, Pál Varsányi, etc.), notamment dans leurs oeuvres reflétant fidèlement la vie du prolétariat ou figurant ses luttes avec un romantisme révolutionnaire, ainsi que dans leurs productions antifascistes. Les artistes hongrois socialistes ont profité de sa critique démasquant l'ordre social exploiteur aussi bien que de son romantisme et de son pathétique révolutionnaires. Il a contribué à leur formation par sa protestation contre les forces inhumaines, par son amour passionné de la vie, par sa pure simplicité et son originalité, de même que par la suprême perfection de son art militant. Non sans cause ils le prirent pour modèle, tout comme les écrivains révolutionnaires qui se moulaient sur Gorki.

Le régime contre-révolutionnaire tombé après un quart de siècle, de nouvelles voies sont ouvertes à une connaissance et une influence plus larges de l'art de Masereel. Les heureuses initiatives — comme l'édition de *La ville*, ou la publication du conte de Romain Rolland, *Pierre et Luce*, avec les gravures de Masereel et l'exposition en septembre 1964, au Musée des Beaux-Arts de Budapest — ne doivent pas rester sans suite.